

Jesús Mestre i Godes, un gran divulgador de la història

Jordi Manent

© Arxiu família Manent

Sens dubte sempre he pensat que el nostre país ha tingut i té molt bons historiadors. Però alhora també he donat molta importància a la necessitat de la divulgació de la història. Què seria el nostre poble si la pròpia

història només fos erudita i quedés en mans d'uns pocs? De ben poc serviria. Sense desmerèixer ningú, Jesús Mestre i Godes (Sarrià, Barcelona, 1925) ha estat i és un dels grans divulgadors de la història de Catalunya. El seu primer llibre, el famós *Els càtars: problema religiós, pretext polític*, publicat en 1994 per Edicions 62, quan Jesús Mestre tenia seixanta-nou anys, esdevingué un èxit de vendes i de crítica ben inesperat amb un total de setze edicions. A partir d'aleshores aquest divulgador de la història —tal com es defineix ell mateix— va començar a escriure llibres, majoritàriament assaigs històrics, amb unes reedicions sense precedents en el gènere de la historiografia. Potser entre els secrets de l'èxit hi trobem que Mestre i Godes és molt clar en l'explicació dels fets, és rigorós, té capacitat de síntesi i escriu com els àngels. Aquest home de noranta-quatre anys, pèrit tèxtil de professió, va treballar de contramestre a la fàbrica Vilà Rubira de seda artificial, al Putxet, i també a Can Ribà, una fàbrica de midó, i amb el temps es convertí en agent de vendes i fou adjunt de gerència de Can Ribà. Aquest cristià profund alliberat de certes normes encotilladores de l'Església, ens rep a casa seva i demostra que continua essent clarividenc. La seva humilitat, que en cap moment no és falsa modèstia, li fa dir que els seus llibres no tenen cap importància. Però el que és cert és que Jesús Mestre ha deixat petjada al nostre país divulgant la pròpia història i la dels nostres veïns. Aquesta afició tardana de l'escriptura l'ha portat a publicar fins a vint-i-sis llibres —són els que hem comptat— tan sols en dinou anys, i tres més en edició privada. I amb el repicó que molts dels seus assaigs han estat reeditats, traduïts al castellà i fins i tot, en alguns casos, al portuguès. A més dels càtars, Mestre i Godes ha escrit sobre els primers cristians, els templers, el Compromís de

Casp i fins i tot unes memòries de quan era nen, entre altres llibres. L'any 2014 va rebre la Medalla d'Honor de Barcelona. Sobre ell s'ha escrit molt poc, i des d'aquí creiem que val la pena aprofundir en la vida i obra d'aquest personatge.

Vostè sempre ha viscut a Sarrià?

Sí, vaig néixer aquí. Hi visc des de fa noranta-quatre anys.

I ha estat molt arrelat al barri, oi?

Sí, sí. Sarrià com a barri és molt fàcil, perquè és molt petit. I és petit per una condició especial: l'aigua. És a dir, a Collserola, quan plou baixa l'aigua i un lloc per on passa és Sarrià. Durant tota la vida vàiem les dues rieres i quan passaven per aquí a Sarrià ja eren grans i fortes. I, per tant, vam mantenir una espècie de barrera natural entre el Sarrià i la resta d'edificacions. Així que Sarrià sempre ha estat enclaustrat entre aquestes dues rieres. S'ha anat fent gran en llargada, però no en amplada. Per tant, a Sarrià és fàcil d'estar-hi, de conèixer i de fer relacions amb les persones, perquè és un barri petit.

I vostè, que ha viscut tota la vida a Sarrià, ha tingut curiositat per viatjar?

Sí, la meua esposa i jo sempre hem tingut molta curiositat per conèixer món.

Per on ha viatjat?

Europa més o menys me la conec tota, excepte algunes zones per causa d'una situació política difícil i que ha anat canviant amb el temps. L'Europa de l'est no la conec gaire, però la resta d'Europa sí que la conec bé. Sobretot Londres, una ciutat on he anat molt sovint.

Coneix bé l'anglès?

Bé, em defenso.

I quines aficions té?

Llegir per sobre de tot. És la meua afició principal. Penso que jo sense la lectura seria una altra persona. Aquí veieu una part de la biblioteca, però a dalt, a les golfes, hi ha més llibres. Jo ara ja no hi pujo.

Té alguna afició més?

Aficions aficions... crec que no. Llegir, que és una fórmula normal, no es pot comptar com una afició... És una manera de ser que de seguida hi caus. El meu pare va morir que jo tenia pocs mesos. I aleshores la meua vida va quedar en mans de la meua mare, del meu oncle i dels meus avis. Vivíem aquí, a la casa dels meus avis. I resulta que tota aquesta gent tenia afició per la lectura. O sigui que jo, des de ben petit, em vaig moure entre llibres. I anava fent i anava llegint. I com que resulta que la lectura em va agradar, aleshores vaig anar fent molts contactes. I això ho he mantingut tota la vida.

En Jesús Mestre i Campi és parent seu?

Sí, és el meu fill. A diferència meua, és un historiadador professional. És doctor en història i sempre s'ha dedicat a temes històrics i literaris. Ell treballa pel seu compte i edita el diari mensual *El Jardí de Sant Gervasi i Sarrià*.

A vostè l'interès per la història i per escriure li ve de lluny? Quan se li desperta aquest interès?

Probablement em ve de lluny. És una pregunta que no me l'he feta gaire perquè jo la història sempre me l'he sentida molt meua. Però crec que era precisament per influència del meu oncle, Pasqual Godes, que era un gran lector. Era un compositor de música. I ell anava en aquelles tertúlies que es feien a Barcelona abans de la guerra on literats, lletraferits i gent d'art es reunien a l'Ateneu Barcelonès o en llocs semblants. A més, ell també era un comprador assidu de llibres. I jo ja vaig agafar, aquesta afició de la lectura, gràcies als llibres que hi havia a casa. Llegir va ser una gran aventura.

Com s'explica que escrivís el seu primer llibre a seixanta-nou anys i que en el període 1994-2013 n'hagi escrit més de vint-i-cinc?

La resposta és fàcil: em vaig jubilar. Fins aleshores jo era el director d'una empresa i sempre estava enfeinat, però sempre tenia un neguit, que era escriure. I quan em vaig jubilar, a seixanta-cinc anys, m'hi vaig poder dedicar. El meu primer llibre és *Els càtars: problema religiós, pretext polític*, publicat en 1994. Abans n'havia escrit tres de personals, sobre viatges, en edició privada.

I expliqui'm com va anar la publicació d'aquest llibre que ha tingut un èxit de vendes tan gran... Es veu que vostè l'havia proposat a l'editor Castellet, que el va tenir uns dos anys guardat al calaix, però que finalment el va publicar. Com va anar, això?

La realitat va ser aquesta: primer de tot, cal dir que en Castellet i jo ja érem coneguts, i a més a més teníem un amic en comú, un amic meu de la infància, en

Joaquim Sabrià, que treballava a Edicions 62. Quan vaig fer el llibre sobre els càtars se'm va acudir d'anar a veure aquest amic. I li'n vaig donar un exemplar i li vaig dir: «Mira, he escrit això. A veure què te'n sembla. Ja em diràs si val la pena.» I ell em va respondre que ja en parlaria amb en Castellet. I uns quants dies més tard vam anar al despatx d'en Castellet i li vam deixar l'exemplar. I en Castellet em va dir: «Molt bé, deixa-me'l aquí. Ja me'l llegiré i ja et diré alguna cosa. I, a més a més, com que us coneixeu de la infància, això farà la nostra amistat més bona.» I així que cada quinze dies, un dimecres, anàvem a dinar plegats: en Castellet, en Sabrià i jo.

Com li va venir la idea d'escriure un llibre sobre els càtars?

Quan ja estava jubilat, un dia, en Jesús, el meu fill, em va dir que hi havia una exposició a Cotlliure sobre temes catalans que valdria la pena que anés a veure. Així que la Conxita, la meua dona, i jo vam agafar el cotxe i vam anar a Cotlliure. Però com que l'exposició obria a les quatre de la tarda, i havent dinat teníem temps, vam decidir anar a passejar per la vila. I, com sempre, vam entrar en algunes llibreries. Allí em vaig adonar que hi havia llibres sobre càtars. Fins aleshores, jo, sobre els càtars, no en sabia res. I després vam anar a veure l'exposició.

Va tenir com una il·luminació de càtars...

No ho sé. Em va fer gràcia que hi hagués una temàtica que jo no conegués de res i que en canvi a les llibreries de França, les que vaig veure allà, n'hi havia força cosa. Aleshores, vaig entendre que s'havia d'anar cap a la terra dels càtars per veure què passava i què s'hi veia. I vam anar a la ciutat d'Albi, al Llenguadoc, i a d'altres llocs on hi havia hagut un passat càtar. A l'hotel on ens vam hostatjar, hi havia un avís en què s'anunciava el pas de l'última sessió de dos films: un sobre Toulouse-Lautrec i un altre sobre els càtars. Així que vam anar a veure la pel·lícula i aleshores vaig conèixer els càtars. Realment, el film estava molt ben fet. I des de la tornada ja només vaig pensar en els càtars. I a les llibreries de tot arreu on anava parant anava mirant què hi havia sobre els càtars. La veritat és que vaig comprar uns quants llibres sobre els càtars. Perquè el primer que vaig llegir va ser a l'Albi mateix, i aquella gent ja em va commoure. Sempre he estat un sentimental amb els càtars, han estat per a mi una cosa especial.

O sigui que el viatge a Cotlliure el va captivar amb el tema dels càtars. Vostè ha escrit set llibres sobre els càtars...

Probablement. Però pensa que el llibre més important, on hi ha sentiment i diguem un deixar-ho tot, va ser el primer.

I vostè va escriure un llibre sense que ningú li ho hagués demanat. En va escriure un i aleshores el va proposar a en Castellet.

Exacte. I ell el va tenir dos anys al calaix. El tenia allí, al despatx. Jo hi anava i li demanava: «Com va, allò?» I em deia: «Res, no et preocupis.»

Ara, aquest llibre quantes edicions va tenir? Moltes edicions, oi?

Sí. Jo la xifra exacte no la sé. Em sembla que van ser setze. Però el que feia gràcia era que em telefonaven d'Edicions 62 i em deien: «Miri, escolti, li comunicuem que la setmana que ve sortirà una nova edició del seu llibre.» I això es va repetir els dos primers mesos gairebé cada setmana.

I per què creu que va tenir tant èxit?

No ho sé del cert. Potser perquè sembla que a Catalunya no se n'havia parlat gaire, d'aquest fenomen. Hi havia els llibres de Jordi Ventura i poca cosa més.

A partir del moment que vostè va tenir èxit amb el llibre dels càtars, el senyor Castellet li devia començar a demanar que escrivís més llibres, oi?

Ell mai no em va demanar res. En Castellet era una persona extraordinàriament interessant, molt eixerit. La publicació del llibre finalment va ser possible gràcies a un altre conegut comú, el poeta i amic Pepe Corredor Mateos, que va fer algunes gestions prop de Castellet i va desembussar l'edició del llibre. Em va demanar el llibre i es veu que la setmana següent ja se l'havia llegit tot. I en Josep Maria em va cridar i em va dir: «Jesús, mira, editarem el llibre.» Recordo que va ser un dia molt feliç per a mi.

Vostè es defineix com a escriptor d'història.

Sí.

I es considera més un divulgador (o escriptor) de la història que no pas un historiador?

Sí. No tinc la talla d'historiador, jo.

Però els llibres que vostè ha fet han rebut bones crítiques, oi?

Sí, ja ho sé. Ningú no m'ha dit que hagi escrit bestieses. Jo sempre vaig tenir una cura especial en allò que escrivia, i és que la història és la meva afició. Però res més que això.

Però si jo llegeixo un dels seus llibres sobre els templers o sobre els càtars, també hi trobo noves aportacions que no hagin fet altres historiadors?

En els càtars sí, perquè pràcticament aquí a Catalunya no hi havia cap llibre sobre els càtars. En canvi, pel que fa a altres temes que he tractat, ja hi havia molta cosa feta, com és el cas dels templers, tot i que en el seu moment vaig fer una bona capta de llibres d'història sobre els templers.

Per tant, vostè no solament és un divulgador de la història: és un divulgador i un historiador sense carrera?

Mira, mai no he volgut que em diguessin historiador. Em considero un escriptor, un divulgador, en temes d'història i religió.

Josep Maria Ainaud, Josep Benet, Albert Manent i Hilari Ragner, i altres, no tenien la carrera d'història però han estat o són bons historiadors, i així han estat considerats.

La veritat és que quan tu fas una cosa, si et surt bé, aleshores la qualificació no té cap preocupació. A mi, que em diguin o no historiador em deixa ben tranquil. Perquè realment jo feia el que podia. Això sí, mirava d'entrar en el coneixement de la matèria tan bé com podia.

© Arxiu família Manent

Canviem una mica de tema. Tinc entès que vostè és una persona preocupada per la llengua catalana. Com veu la salut del català avui?

Què et diré... En aquest moment estem dintre d'un gran problema, que és la nostra supervivència com a catalans. Sobre la teva pregunta, que té molta raó de ser, només puc pensar en un canvi en positiu. En aquest moment Catalunya necessita avançar en les coses profundes del país, i ara com ara els llibres i la llengua no són la prioritat. El que preocupa actualment és el país.

Però la història ens ensenya que sobretot per als catalans és molt important preservar tant la identitat com la nostra llengua, oi?

Sí, sí. Jo sóc un catalanòfil total, un català de soca-rel, una persona preocupada per la salut del català. El que passa és que la situació del país encara et fa patir més, i veus la desorientació que hi ha. Avui dia no és perquè sí que tinguem els nostres caps polítics a la presó. És perquè saben perfectament que allò que interessa és que el nostre país no tingui aquests lideratges, aquestes veus que ens puguin conduir a bon port.

Tornem als seus llibres. Dèiem que en general s'han venut molt bé. Suposo que n'està satisfet. No s'ho esperava, tantes reedicions?

Sí, n'estic molt satisfet. Ara bé, ni remotament m'esperava aquest èxit de vendes.

Perquè diversos llibres seus han tingut reedicions...

Sí, tots han tingut reedicions. Suposo que els primers lectors que van comprar el llibre dels càtars, que van ser molts, es devien fixar en el seu autor i per això n'hi va haver força que van continuar comprant altres llibres meus.

I els seus llibres, a quines llengües s'han traduït? Perquè n'hi ha uns quants que s'han traduït al castellà.

Aquest fet és curiós. Això és la poca eficiència no d'en Castellet sinó de l'editorial. Jo, amb seixanta-nou/setanta anys, no m'esperava en cap cas un èxit així. El Grup 62 va promoure la traducció de força dels meus llibres al castellà, amb l'editorial Península, i a altres llengües. I després el llibre dels càtars també es va traduir al portuguès. I prou. A partir del segon llibre jo hauria hagut d'agafar un agent literari, que hauria tingut un interès en la traducció dels meus llibres i molts problemes m'hauria resolt.

Vostè també ha tocat el tema dels templers, del Compromís de Casp, del romànic, entre altres. L'apassiona estudiar l'època medieval?

En certa manera sí. Probablement l'època medieval

sempre m'havia interessat, i sobretot el fenomen religiós, amb totes les seves derivacions. Jo realment he estat una espècie de cristià que no creu en moltes coses de l'Església. Però, en canvi, he format part durant tota la nostra vida, amb la meua dona, d'uns equips de matrimonis francesos (anomenats de Nôtre-Dame de París), que som una gent catòlica oberta. I aquesta obertura m'ha quedat. El catolicisme, sobretot ara que va de part baixa, no em crida gaire l'atenció. El cristianisme, sí. Jesús, sí. Les essències, sí. Però les regles, no. Quan el missatge cristià es burocratitza és quan falla. M'interessa el sentiment de Jesús expressat pels seus primers escriptors.

És a dir, que creu més en el missatge originari del Jesús cristià que no pas en el catolicisme.

A Jesús no me'l treguis. Ara, als altres deixa'ls... Hi ha gent boníssima, però ja no és la gent, és el missatge que està equivocat. I, de vegades, com més ho volen resoldre, més ho enreden.

Vostè creu que les estructures de l'Església distorsionen el missatge de Jesús?

Són tan diferents les explicacions i la forma de ser de Jesús amb el que és la vida actual... És tan absolutament diferent que és lògic que les coses actuals no responguin en res al missatge que es va inventar Jesús.

Vostè que té perspectiva històrica, i segons les seves incursions en el món cristià, com a historiadoreu creu que el cristianisme ha fet més bé que mal o més mal que bé al llarg de la història?

És difícil de dir. Vull creure que ha fet més bé que mal. El problema és que quan una cosa té èxit, l'èxit mateix corromp la cosa. I al catolicisme li ha succeït això. Ara bé, per sort tenim una cosa que és important, que són els escrits cristians. I són els escrits cristians dels primers místics, aquells que per la seva simplicitat i per la seva veracitat mai no et cansas de llegir ni de pensar-hi. Però, és clar, tot això amb el temps s'ha convertit en unes regles impressionants.

Tornem a la història de Catalunya: quins creu que són els moments crucials de la nostra història en què els seus líders no han estat a l'alçada de la situació (testament de Jaume I, 1412, 1640, 1714, 1934, 1936-1939...)?

Aquesta és una pregunta que necessita una reflexió profunda abans de contestar-la. Prefereixo, tanmateix, fixar-me ens els moments històrics bons. La Renaixença i el modernisme, per exemple. Aquests moments són irrepetibles per a Catalunya. També tenim alguns reis que van actuar molt bé. De tota manera, el concepte català, quan comença realment a tirar endavant de debò és amb Bonaventura Carles

Aribau —un home que fa d'escriure a Madrid— i la seva famosa poesia. Aribau experimenta el sentiment català i l'expressa amb l'«Oda a la pàtria». D'aquí neix el catalanisme literari, i després vindrà el polític.

Però aquests són moments positius. I jo em referia a moments en què els líders no han estat prou a l'alçada. Per exemple: en el Compromís de Casp els catalans fallem, no? En 1714 no juguem bé les cartes de la geopolítica del moment. O el 6 d'octubre de 1934. En aquests moments, creu que fallem?

Jo més aviat pensava en quin moment tira endavant el país. Perquè en el moment de l'«Oda a la pàtria», aquest escriptor, l'Aribau, és un toc de corneta. El que sí és cert és que la nostra història té molts moments que la cosa s'encarrila bé fins que s'enfonsa.

Vostè creu que a nosaltres ens falta, com a catalans, sentit d'estat?

A mi em sembla que no. Perquè pensa que a Madrid hi ha hagut grans estadistes catalans. No va per aquí la cosa.

Creu que els nostres polítics catalans (tots) llegeixen prou història? Com s'entén que tant els impulsors del «procés» com la major part del món independentista (polítics, intel·lectuals i poble ras) no tinguessin present l'antecedent dels fets del 6 d'octubre de 1934 i que tornéssim a cometre els mateixos errors, pràcticament calcats?

Sí, tens tota la raó.

Com a país, tenim prou nivell per a entendre la nostra pròpia història?

Jo voldria suavitzar la teva pregunta una miqueta. En tots els moments de la nostra història, i des de bon començament, sempre hi ha hagut uns catalans amb una força especial i que realment han tingut un tipus d'actuació que és pel sentit patri. Entre els nostres reis, per exemple, hi va haver de tot, però a mi m'agrada molt fixar-me en la figura d'un rei que és molt discutible, Pere III el Cerimoniós. És discutible perquè és molt personal. De fet, en aquella època tots els reis eren molt personals. Però pel que fa a les seves lluites contra els reis de Castella, cal dir que sempre els va saber aturar en tot moment. Els va fer sempre la vida impossible. Pere III, que va ser un rei molt important, va tenir coses bones i també va tenir equivocacions.

Evidentment, també tenim alguna victòria, nosaltres. Quin d'aquests historiadors li han interessat més: Ferran Soldevila, Antoni Rovira i Virgili, Jaume Vicens Vives, Pierre Vilar, Josep Benet, Josep Fontana, Josep Termes, Josep Massot...?

Primer de tot, en Soldevila. Era molt bo. Antoni Rovira era, més que historiador, molt polític, però també tenia l'essència d'historiador. I és que molts historiadors són polítics. Sovint hi ha aquest fet doble d'un historiador que ha acabat essent polític. De Vicens Vives, en vaig rebre una classe a Sarrià, quan jo tenia onze anys, durant la guerra civil. Sempre ho recordo amb una alegria immensa. Jo primer de tot vaig entrar a estudiar amb els del pitet, els germans de la Bonanova, els de la Salle. Hi vaig entrar a vuit anys. Anava a l'escola

tot solet, allà al passeig de la Bonanova. Em va fer molt feliç. A casa ningú no anava a missa. Cap no anava a missa, però el meu oncle em va dir: «De tots els que hi ha al voltant de Sarrià, la gent en qui tinc més confiança són els *hermanos* aquests.» I mira, vaig anar allà.

Vostè té, doncs, molt bon record de Vicens Vives com a professor. Expliqui'ns més coses.

Aleshores va venir la guerra. I als *hermanos* els van perseguir, agafar, etc. I el meu oncle i el meu avi es preguntaven on m'havien de portar. I aleshores el meu oncle es va assabentar que en els jesuïtes d'aquí es feia un institut-escola d'acord amb el projecte d'anar convertint els instituts en instituts-escoles. I aquí vaig passar el primer any... Abans tot ho fèiem en castellà i una miqueta de francès. I a l'institut-escola ho fèiem tot en català. El segon any va ser un any inoblidable, ple de grans professors. Per exemple, d'història teníem en Vicens Vives. Et dic aquest nom com a referència. Però tots els altres eren tan bons com en Vicens. Totes les classes eren una joia, perquè es veu que molts professors eren catedràtics emèrits que provenien de la universitat.

De quin any parlem, exactament?

Doncs mira, el primer any de la guerra, el 1936. Jo vaig fer l'examen d'ingrés en 1935, i aleshores jo vaig començar el primer curs en 1936.

I vostè tenia onze anys. I a part de Vicens Vives com a historiador, a Pierre Vilar també l'ha llegit, oi?

Sí, home, molt. És molt bo. Però en Vicens Vives té una cosa especial: escriu amb el cor a la mà. Quan parla de les coses catalanes fa la impressió que ho té en la ment i al cor. I, a més, tinc un record molt viu de les seves classes. Altres historiadors, com Benet, Fontana, Termes o Massot, els he llegit, però no els he tractat personalment.

Però vostè quan va començar a escriure, donava més pes als fets històrics, a les institucions, a les persones, a l'economia... o a tot plegat?

No tenia cap preferència especial. Per exemple, una cosa tan monogràfica com és el tema dels càtars era fàcil d'història. Potser calia sentir-se pròpia aquesta gent i entrar-hi, i aleshores mirava d'escriure un text correcte. En el cas dels càtars la situació històrica era una situació tan clara, tan evident, que la història s'explicava per si mateixa.

Quins són els historiadors vius o coetanis que ha seguit o que per a vostè han estat mestres?

No ho sé... Crec que han estat diversos, perquè he llegit molts autors diferents. Per exemple, un model a seguir han estat els llibres d'història d'Stefan Zweig. Són uns llibres molt interessants, perquè l'autor explica la història però no se sent dominat per la història. Zweig és un gran escriptor i no és un historiador pròpiament dit. I és que agafa les coses essencials.

De cara a la vida: què ens ensenya la història? Quin bé ens fa?

Mira, et diré una cosa: a tots els meus fills els he mirat de promoure la il·lusió de llegir en general, però sobretot molta història. Crec sincerament —i no em refereixo als meus llibres, que no tenen cap importància— que és molt bo que quedi una consciència clara del país, i això se sap llegint i coneixent com és la pròpia història.

Tinc entès que sempre ha escrit assaig històric, però amb algunes excepcions. Ha escrit unes memòries —*Un nen de Sarrià: memòries d'infància (1931-1936) (2000)*— i també la novel·la *El poder i la dignitat: relat sobre les vides encreuades de Pere III i Bernat de Cabrera (1995)*. Per què no ha escrit més novel·les?

Perquè no en sé. *El nen de Sarrià*... el vaig escriure en una ocasió que vaig estar força temps al llit. I així que vaig anar pensant en la meua vida de nen. És una visió personal de la Barcelona d'aquell temps, del barri de Sarrià, etc. Em vaig entretenir molt a escriure-la. Saps què és el que fa gràcia?: quan pots escriure sense haver de fullejar un llibre que hagis de consultar. En aquest cas era jo que estava creant el món i la meua història.

Té algun llibre inèdit? Té in mente la intenció d'escriure algun altre llibre?

No. Jo ja he plegat. Fins i tot els articles que escric per al Jesús, el meu fill, els hi faig de tant en tant i amb recança. Tinc noranta-quatre anys i el cervell s'eixuga. Has de tenir una espècie de gran pietat per mi, perquè pensa que sóc ancià.

Vol pietat cristiana o pietat catòlica?

Pietat humana.■